

מחיצות סוכה ושבת

הקדמה

הגמרא בסוכה דף ד. עוסקת בדינים שונים בדפנות סוכה. ננסה בס"ד להגדיר את מהות מחיצות הסוכה בניגוד למחיצות שבת, תוך התבוננות בהלכות דפנות הסוכה ומחיצות שבת. רוב דברי מאמרנו יעסקו בענייני מחיצות סוכה, שמתוכם לקראת סוף המאמר נגיע לברור ההבדל בין מחיצות סוכה למחיצות שבת. תחילה נביא את חמשת המקרים וההלכות שהגמי' דנה בהם.

מקרה ראשון - אצטבא מן האמצע

סוכה שגבוהה מעל כ' אמה (והיא כמובן פסולה), ובנה אצטבא שנוגעת בדופן אחת לכל אורכה ובשני הדפנות שמצדדיה, ויש באצטבא שיעור של הכשר סוכה (שבעה טפחים על שבעה טפחים) - הסוכה כשרה. רש"י, הרא"ש והטור מכשירים את הסוכה כולה אפי' את החלק שלא מעל האצטבא. הרי"ף והריטב"א חולקים, ואומרים שרק החלק שמעל האצטבא כשר. המכשירים באצטבא כזו ("אצטבא מן האמצע") את הסוכה כולה, לומדים זאת מהגמ' בדף יט. שמכשירה "פסל היוצא מן הסוכה", שזה מקרה שבו יש סוכה שיוצאים ממנה ענפים מהסכך (מול פיתחה), ואחד הדפנות ג"כ ממשיך החוצה עם הסכך, והחלק שיש בו הכשר סוכה מכשיר גם את השטח שתחת הפסל.

מקרה שני - אצטבא מן הצד

מקרה זה דומה למקרה הראשון. אדם שבנה **אצטבא "מן הצד"**, כלומר האצטבא נוגעת בדופן האמצעית של הסוכה (אותו דופן שבמקרה הראשון האצטבא נוגעת בו לכל אורכו), אבל לא לכל אורכה, וכן נוגעת באחת הדפנות הצדדיות. סוכה זו כשרה אם האצטבא אינה רחוקה מהדופן שמולה ד' אמות, מדין "דופן עקומה", הריטב"א (סוכה ד. ד"ה: "פחות מכאן כשרה") מביא בשם רש"י שדין "דופן עקומה" הוא שרואים את הדופן הרחוקה כאילו היא התקרבה עד לשפת האצטבא ומשם היא עולה עד הסכך.

הוא אומר שממשמעות הביטוי "דופן עקומה" משמע יותר כשיטתו, שלשיטתו הדופן עקומה ממש, בניגוד לשיטת רש"י (סוכה ד. ד"ה: "פחות מ-ד' אמות"), שהדופן אינה עקומה כלל. בנוסף לכך הוא מוכיח את שיטתו מהמשנה דף י"ז. שפוסלת סוכה שהרחיק בה את הסכך מהדופן (שחסר חלק מהסכך) מרחק של ג' טפחים. והוא מקשה לשיטת רש"י, שבמקרה כזה אפשר להכשיר ע"י דופן עקומה, ופשוט שאם אפשר לראות את הדופן כאילו "התקרבה" כאשר הסכך קיים במלואו (כמו האצטבא מן הצד) כ"ש במקרה שיש שם חלל, שנוכל "לקרב" את הדופן. והריטב"א אומר, שלשיטתו זה פסול כיוון שא"א לראות את הסכך כחלק מהדופן כאשר אין סכך כלל.

מקרה שלישי - אצטבא באמצע הסוכה

סוכה גבוהה מ - כ' אמה, ובנה אצטבא שיש בה הכשר סוכה באמצע שטח הסוכה (שלא נוגעת באף אחת מהדפנות). הגמ' אומרת שאם האצטבא אינה רחוקה מאף אחת מהדפנות של הסוכה מרחק של ד"א, הסוכה כשרה מדין "דופן עקומה" מכל צדדיה.

ברא"ש (סימן ד') מופיע דעה של הרי"ף גיאות שאומרת שאם האצטבא הייתה גבוהה יותר מ' טפחים לא מועיל הדין של דופן עקומה להכשיר את הסוכה כיוון שהאצטבא נחשבת כרשות אחרת משאר הסוכה ודפנות הסוכה לא מתייחסים אליה וניתן להכשירה ב"גוד אסיק" בלבד (אם אכן היא עומדת בכל הקריטריונים של גוד אסיק שנראה להלן) דין "גוד אסיק" הוא שמבחינה תאורתית "מרימים" את המחיצה אם יש בה י' טפחים ומכשירים ע"ז את הסוכה.

לעומת זאת, הרא"ש סובר שגם אם היא גבוהה י' טפחים היא נכשרת אף בדופן עקומה, "דמאי נ"מ דרשות אחרת היא כיוון שאמר דופן עקומה מכל צד הרי אצטבא מוקפת מחיצות ומובדלת משאר הסוכה ודמאי לסוכה העומדת בראש הגג דרשות אחרת היא לגבי חצר".

מקרה רביעי - חקק

סוכה שהייתה נמוכה מ-י' טפחים וחפר בקרקע (שטח שיש בו ז' על ז' טפחים כהכשר סוכה) ע"מ להשלים את גובה הסוכה ל-י' טפחים. אם יש משפת החקק עד הכותל ג' טפחים הם אינם מצטרפים להכשיר את הדופן, אבל אם אין רווח ג' טפחים הסוכה כשרה מדין לבד. וצריך לברר האם הסוכה כשרה רק מעל החקק (מכום שיש ממש י' טפחים עד הסכך), או שהחקק מכשיר את החלל כולו.

הגמ' מקשה מדוע בדין "דופן עקומה" (מקרים 2 ו-3) כשר כל עוד לא רחוק ד' אמות, ואילו אצלנו כשר כל עוד לא רחוק ג' טפחים. והיא עונה, שבדין **דופן** עקומה" יש דופן,

והבעיה היא שהיא רחוקה מהאצטבא, לכן אם היא לא רחוקה ד' אמות כשרה, אבל בדין של "חקק" שאין דופן כלל (כיוון שאין בגובהה י' טפחים) והחקק בא להשלים גובה של דופן, זה צריך להיות ביחד ממש ונכשר רק ע"י לבוד, ודין זה לא קשור לדין דופן עקומה כלל.

מקרה חמישי - עמוד באמצע הסוכה

סוכה שהייתה גבוהה מעל כ' אמה ובנו בה עמוד גבוה י' טפחים (שיש בו הכשר סוכה). ישנה ה"א בגמ' להכשיר עמוד זה משום "גוד אסיק". הה"א הזו נדחית בטענה שכדי להחיל דין "גוד אסיק" צריך "מחיצות הניכרות". בפשטות, משמעות "מחיצות הניכרות" הוא קיר ממשי בניגוד לעמוד שאין לו קירות ממש אלא רוצים להחיל "גוד אסיק" על איזשהו קו תיאורטי של פאת העמוד, שאינה קיר ממש, אבל עדיין צריך לברר מהם בדיוק הקריטריונים של מחיצות הניכרות.

הגמ' מביאה בהמשך, מחלוקת במקרה שאדם מעמיד עמודים על גג הבית ומסכך על גביהם. ר' יעקב מכשיר (בפשטות מדין "גוד אסיק") וחכמים פוסלים. רב הונא מסביר שהם חולקים במקרה והעמודים הם על שפת הגג, שאז יש לר"י ה"א להכשיר משום "גוד אסיק", אבל אם העמיד את העמודים באמצע הגג לכו"ע פסול, כיוון שא"א להחיל דין "גוד אסיק". רב נחמן חולק על רב הונא ואומר שהמחלוקת היא באמצע הגג, אבל על שפת הגג כולם מכשירים, והגמ' אינה פושטת את השאלה ונשארת בתיקו. הגמ' מביאה מחלוקת נוספת בין ר"י לחכמים במקרה שהעמיד ארבע עמודים על הקרקע וסיכך על גביהם. ר"י סובר שאם אפשר לחקוק בהם וישאר טפח (בפינה) לכל אחד משני הדפנות שהוא מחבר, הסוכה כשרה (אולי משום שמכשירים את הדפנות מדין "צורת הפתח" כמו שבשבת נחשבים כמחיצה).

כללים בדיני דפנות

ע"מ להבין מקרים אלו צריך להבין ביתר פירוט שלושה כללים העוסקים בדיני דפנות:

1. דופן עקומה
2. דין חקק/הכשר ע"י דין לבוד
3. מחיצות ניכרות

דופן עקומה

בפשטות דין "דופן עקומה" הוא שאני "מקרב" דופן לקרקע, כגון באצטבא מן הצד או אצטבא באמצע שטח הסוכה (שמחילים דופן עקומה מכל צדדי האצטבא). כפי שראינו לעיל, רש"י מסביר שדין "דופן עקומה" הוא שרואים את הדופן כאילו היא מתחילה משפת האצטבא ועולה כלפי מעלה, ולא היכן שהיא נמצאת באמת. הריטב"א חולק עליו, ואומר שבדופן עקומה מחשיבים גם את הסכך שאינו מעל האצטבא כחלק מהדופן עד לסכך שמעל האצטבא.

חשוב לציין, שבפשטות נראה שהשיטות שמכשירות באצטבא מן האמצע את כל הסוכה, באצטבא מן הצד וכל מקום אחר שמחילים דין "דופן עקומה" הם יכשירו רק כנגד האצטבא, כיוון שלשיטת הריטב"א הוא לא יושב תחת הסכך אלא תחת הדופן, אולם הפנ"י (דף ד. ד"ה "מיהו כתב הרא"ש") כתב בשיטת רש"י שגם באצטבא מן הצד כשר על פני כולה (עי"ש).

הרא"ש (סימן ג') מביא קושיה בשם ר' ישעיה שמקשה על שיטת רש"י, שאצטבא מן האמצע מכשירה את כל הסוכה, הרי בשטח הסוכה שאינה כנגד האצטבא הסכך גבוה יותר מ- כ' אמה, וא"כ זה סכך פסול וכשיפודים של ברזל דמי! ולכן ר' ישעיה חולק על שיטתם. הרא"ש מסביר את רש"י שסכך שגבוה יותר מ-כ' אמה אינו פסול אלא שאסור לשבת תחתיו, וכאשר בנה אצטבא שיש בה הכשר סוכה היא מכשירה גם את השטח שהסכך בו גבוה מ- כ' אמות מדין "פסל היוצא מן הסוכה", שגם שם, כאשר יש הכשר סוכה, זה מועיל להכשיר שטח שלכאורה אינו עומד בקריטריונים של סוכה (והפסל נכשר מכיוון שהדפנות של הסוכה נעשו לצרכו).

2. דין חקק/הכשר ע"י דין לבוד

יש לחקור בחקק ע"מ להשלים ל-י' טפחים האם מכשיר את הסוכה כולה, או שמכשיר רק בתוך החקק מקום שיש י' טפחים ממש.

רש"י (ד: ד"ה: "פחות משלושה") אומר: "כלבוד... וחשבינן ליה כאילו החקק לבוד ומגיע עד הכותל". אפשר להבין את לשונו שרואים כאילו החקק ממשיך עד לדפנות הסוכה (ובעצם אנחנו "מבטלים" את המקום שלא נחקק).

אולם, הסבר זה תמוה, כיוון שדין לבוד גורם להחשיב דבר שאיננו, כאילו הוא קיים (כגון "להשלים" חור בדופן), אבל לא מצאנו שדין לבוד מועיל "לבטל" דבר קיים. ולכן נראה שאין להכשיר אלא כנגד החקק עצמו בלבד וכן פוסק הטור (סוף או"ח תרל"ג). המאירי (ד: ד"ה: "היתה פחותה מ-י' וחקק בה") לעומת זאת סובר, שהסוכה כשרה אפי' מחוץ לחקק, כיוון שלשיטתו הלבוד מועיל להכשיר את הסוכה כולה. ונראה

שליטתו לבד מועיל לבטל גם מציאות קיימת, לעומת הטור שסובר שלבוד מועיל להחשיב דבר שאינו - כאילו הוא קיים, אבל לא לבטל דבר קיים.

הב"י (ד"ה: "היתה נמוכה מ-י' וחקק") מקשה על הטור, מדוע אין הסוכה נכשרת אפי' מחוץ לחקק מדין "פסל היוצא מן הסוכה" כמו שרש"י מכשיר ב"אצטבא מן האמצעי". הב"ח מתרץ, שבאצטבא הבעיה היא שהסכך גבוה, אבל אין שום פסול בגוף הסוכה, ולכן כאשר יש שיעור סוכה כשרה, הוכשר על פני כולה, אבל על שפת החקק אין דפנות כלל (כי הם פחות מ-י' טפחים) ולכן אין שפת החקק נכשרת מדין "פסל היוצא מן הסוכה". הפרישה מתרץ את קושיית הב"י, שבכל מקרה על שפת החקק יש דין של "דירה סרוחה" ופסול.

ברור כללים הלכתיים - (ע"פ ה"שפת אמת")

ה"שפת אמת" (ד: ד"ה: "בגמרא הכא לשווייה לדופן") מביא מקרה מהגמ' בדף ד' שסוכה שהייתה גבוהה י' טפחים והוצין יורדים לתוך חלל הסוכה (וחמתן מרובה מצילתן) פסולה משום דירה סרוחה. הוא כותב, שאם רוצה להכשיר את הסוכה ע"י חקק באדמה לא צריך "לשוויי לדופן", וגם אם שפת החקק רחוקה מהדופן יותר מ-ג' טפחים, הסוכה כשרה. דבר זה מובן בפשטות מהגמרא שם שיש ה"א שסוכה שהוצין יורדים לתוך י' טפחים כשרה, ולבסוף המסקנה של הגמ' היא שפסולה רק משום "דירה סרוחה", משמע שמבחינת מימדי הסוכה אין בעיה, וא"כ לא צריך "לשוויי לדופן". לשיטת ה"שפת אמת" אם החקק רחוק יותר מ-ד' אמות מהדופן פסול. וזה קשה, כיוון שאם הדופן היא טובה ואין בה שום בעיה, וכל מה שאנחנו צריכים זה לדאוג שיהיה נוח לשבת בסוכה, אז אפילו אם רחוקה יותר מ-ד' אמות כל עוד זה מקום נוח לישיבה צריך להיות כשר ולא צריך כאן דופן עקומה?

אפשר להסביר, שכאשר יש מרחק של ד"א משפת החקק לדופן, שא"א לשבת בהם (ד"א זה שיעור מינימלי של בית), הם הופכים את מקום החקק לרשות אחרת (לפחות לעניין זה שאינו נחשב כחלק מהבית), כמו שעמוד גבוה י' טפחים בסוכה נחשב רשות אחרת (לעניין זה שאינו נכשר ב"דופן עקומה") לשיטת הרי"ף גיאות המובא ברא"ש (סימן ד').

אפשר עוד להסביר, שאם הדופן רחוקה יותר מ-ד' אמות משפת החקק זה נחשב כמחיצה שאינה ניכרת. ניתן להבין שדופן שרחוקה יותר מארבע אמות אינו נחשב כמחיצה ניכרת בהסברו של ה"שפת אמת" על דברי אב"י בד"ן "עמוד גבוה י' טפחים", שמסביר שהמח' בין אב"י לרבא בהגדרת מחיצות הניכרות (אב"י רוצה להכשיר בעמוד גבוה י' טפחים משום "גוד אסיק", ורבא שולל אפשרות זו ואומר שאין אלו מחיצות ניכרות), כאשר רוצים להכשיר את העמוד מדין גוד אסיק אף על פי שברור שאין אלו מחיצות הניכרות, העמוד יכשיר את הסוכה כולה מדין "פסל היוצא מן הסוכה" ואז

הדפנות של הסוכה עצמה (שגבוהות מ-כ' אמה) הן ניכרות, ורוא אומר שאין זה נחשב מחיצות הניכרות (לכל שיטות הראשונים למעט שיטת הרי"ץ גאות מדובר שהדפנות רחוקות יותר מארבע אמות מהעמוד, ולכן אין אלו מחיצות הניכרות). אע"פ שאפשר להסביר שרוא פוסל בעמוד גבוה י' טפחים כיוון שא"א להכשיר את העמוד בגוד אסיק על סמך ההיכר של מחיצות הסוכה, אבל הסבר זה דחוק, כיוון שעיקר העניין של דפנות סוכה הוא שאדם ידע שהוא יושב בתוך סוכה כמו שרואים בגמ' בדף ב' שזה נלמד מ- "למען ידעו דורותיכם", א"כ עניין מחיצות הניכרות הוא שאדם ידע שהוא מוקף במחיצות ויושב בתוך סוכה, ולכן מסתבר יותר להסביר שהבעיה היא שאין אלו מחיצות הניכרות כיוון שהם רחוקות יותר מארבע אמות. וא"כ מדובר בגמ' בדין עמוד גבוה י' טפחים שהדפנות רחוקות יותר מארבע אמות, ולכן אינן ניכרות לדעת רבא. זו יכולה להיות הסיבה שדין דופן עקומה זה רק עד ד' אמות, כיוון שיותר מזה אין זה מחיצה ניפרת.

ה"שפת אמת" (ד: ד"ה: "בגמרא הכא לשווייה לדופן") מסתפק בסוכה שיש לה דפנות גבוהה י' טפחים והסכך עצמו נמצא בתוך חלל י' טפחים (צילתה מרובה מחמתה), שבמקרה כזה ברור שפסול, כיוון שאין חלל י' טפחים (אפי' לפי הה"א בגמ' שרוצה להכשיר בהוצין, כיוון ששם חמתה מרובה מצילתה, וזה לא נחשב כממעט את הגובה, אלא רק צילתה מרובה מחמתה ממעט את הגובה, לעומת זאת אם צילתה מרובה מחמתה ברור שזה ממעט את חלל הסוכה ממש), האם זה נחשב כאילו הדפנות עצמו אינן י' טפחים וע"מ להכשיר בחקק צריך "לשווייה לדופן" ואסור שיהיה משפת החקק לדופן ג' טפחים, או שאפי' שבחלל אין י' טפחים כיוון שיש דפנות גבוהה י' טפחים לא צריך "לשווייה לדופן" ונכשיר את הסוכה ע"י חקק, גם אם שפת החקק רחוקה מהדופן יותר מ-ג' טפחים (כל עוד לא רחוק מ-ד' אמות).

השפת אמת מסיק מתוס' ישנים (שבת י:), שבמקרה כזה לא צריך "לשוויי לדופן". אפשר ללמוד מכאן שהדפנות והסכך הם שתי יחידות נפרדות, ומאחר והדפנות ניכרות בחוץ לא צריך "לשווייה לדופן" (כיוון שזה מספיק כדי שיקראו דפנות טובות, אע"פ שאינן ניכרות מבפנים). נקודה קצת תמוהה, הרי ישנה דרשה של רבה (עם השלכות הלכתיות) בסוכה ב. "למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בניי - עד עשרים אמה אדם יודע שהוא דר בסוכה", לא מועיל לכשרות "ידיעה" של אדם שנמצא במקור אחר? צריך להסביר שבעיה ב"ידיעה" זה לא בכל פסול בסוכה, אלא רק במקרים שגורמים לו שלא ידע שהוא נמצא בתוך סוכה, כגון מחיצות שאינן ניכרות או סכך שגבוה מעל כ' אמה, אבל במקום שהוא יודע שהוא יושב בסוכה אין בעיה בידיעה, ולכן אם הדפנות ניכרות מבחוץ לא צריך "לשווייה לדופן", אע"פ שלכאורה הידיעה שלו היא שהוא יושב בתוך סוכה פסולה, כיוון שאין צורך ב"תיקון" ידיעה זו.

3. מחיצות ניכרות

ע"מ לברר את "אופיי" הידיעה בסוכה יש לעיין בכמה גמרות. ראשית, הגמ' בדף ד: "נעץ ארבעה קונדיסין בארץ וסיכך על גבו, ר' יעקב אומר שרואים כל שיחקקו ויחלקו ויש בהם טפח לכאן וטפח לכאן נידונים משום דיומד", גמ' זו לא נפסקת להלכה. אפשר להסביר שהבעיה היא שיש חיסרון בידיעה (למרות שלכאורה זה יוצר צורת הפתח, אבל צורת הפתח תועיל בשבת, לא בסוכה, כיוון שבסוכה יש חיסרון בידיעה). רש"י ותוס' מציינים כאן שבעירובין החמירו ב"פסי ביראות" (מקרה דומה, בו באים ליצור רשות היחיד ע"י מחיצות של דיומדין בלי שיש פס על גביהם כך שאין שם צוה"פ) שבו חכמים הצריכו אמה בכל אחד מהצדדים של הדפנות. הם מסבירים שבמחיצות שבת החמירו ולכן צריך אמה.

אבל, לכאורה ניתן להקשות על הסבריהם. שבדיומדי סוכה - הסכך יוצר צורת הפתח ולכן מספיק טפח, ואילו בפסי ביראות אין צורת הפתח ולכן דין זה שונה לגמרי וצריך אמה מכל צד. מצד שני קשה להסביר שרש"י ותוס' לא ראו את ההבדל שבדיומדי סוכה יש צורת הפתח ובפסי ביראות של שבת אין צורת הפתח. יתכן להסביר שהם אינם מחשיבים דיומדי סוכה כצורת הפתח מכיוון שהסכך אינו מכשיר צורת הפתח, וא"כ המחיצה אינה פסולה מכיוון שאינה ניכרת אלא מכיוון שאינה מחיצה כלל (אם כי הסבר זה תמוה קצת כי "ההגהות מיימוניות" (הלכות סוכה פ"ד ה"ב) פשוט לו שהסכך יוצר צורת הפתח).

מקרה נוסף שמופיע בגמ': "נעץ ד' קונדיסין וסיכך על גבן ר' יעקב מכשיר וחכמים פוסלים". יש מח' בגמ' האם הם חולקים, כאשר נעץ על שפת הגג (ואז כתלי הבית הם דופן ומכשירים ב"גוד אסיק") או שהמח' היא כאשר נעץ באמצע הגג (ואז כשרים משום דיומדי סוכה). לכו"ע ר' יעקב מכשיר על שפת הגג (וכן פוסק הרמב"ם הלכות סוכה פ"ה הי"א), אע"פ שהראב"ד אומר שדין זה בספק ויש לפסוק לחומרא.

הסבר בדברי תוס' - "ניכרות בבית"

תוס' (ד: ד"ה: "אבל") מסביר "דחשיב מחיצות ניכרות טפי משום דניכרות בבית" כלומר, יש אפשרות להבין, שאע"פ שהמחיצות אינם ניכרות ליושב בהם ברגע הישיבה, מכיוון שהוא יודע שיש מחיצות של הבית ושהסוכה נכשרת על ידם - כשר, אע"פ שאינם ניכרות מתוך הסוכה עצמה. ואולי זו בדיוק המח' בין ר' יעקב לחכמים, שלר' יעקב זה נחשב היכר, ואילו חכמים מצריכים היכר ליושב בסוכה. ונראה שזו סברת הרמב"ם, שאין צורך שהמחיצה תהיה ניכרת בתוך הסוכה אלא יש צורך בידיעה של היושב שמחיצות הם ניכרות.

עפ"י יש לברר אם בנה אצטבא חלולה, אלא שאין אפשרות לראות שהיא חלולה האם הם נחשבות כמחיצות ניכרות? ואולי הם נחשבות כמחיצות הניכרות רק למי שיודע שהאצטבא חלולה (כלומר האם מחיצות הניכרות תלויות ב"ידיעה" או במציאות)?

לכאורה נראה, שהדין של ידיעה שאדם יושב בסוכה הוא בגברא, סובייקטיבי, כלומר צריך שכל אדם שיושב בסוכה באופן ספציפי ידע שהוא יושב בתוך סוכה, מצד שני ניתן להסביר ע"פ הגמ' בדף ב' "עד עשרים אמה אדם יודע שהוא דר בסוכה", כלומר לקחו מדד סובייקטיבי (ידיעה של אדם פרטי) וקבעו לו שיעור מוחלט, אובייקטיבי. א"כ הוציאו את דין הידיעה מדין בגברא והפכו אותו לדין בחפצא, וא"כ אצטבא חלולה, גם אם א"א לראות שהיא חלולה כשרה, כיוון שהמחיצות הם בכ"ז בעלות ממשות ומציאות פיסית ("ניכרות"). עפ"י חבורה שאכלה על אצטבא כזאת ואחר הצטרף עמם, יצא ידי ישיבה בסוכה, אע"פ שלא ידע שאלו מחיצות ניכרות.

יש להסביר שתי נקודות:

ראשית, הידיעה שהגמ' בדף ב' מתייחסת אליה, אינה צורך ממשי בידיעה, אלא זהו קריטריון שעל פיו נקבעו הלכות מסוימות.

נקודה שניה, זה מה שתוס' מגדיר כ"ניכרות בבית". איך צורך באמת להיות בבית לפני הישיבה בסוכה ע"מ לדעת שיש מחיצות ואז יהיה מותר לשבת בסוכה, אלא הכוונה היא שיש לכתלים האלה מציאות פיזית (המורגשת מתוך הבית, וזה הכוונה של תוס' במילים "דניכרות בבית", כלומר שאין צורך שיהיו ניכרות ליושב בסוכה).

דין נוסף שיש לברר הוא, אם יש בור י' טפחים באדמה ותקע עמודיך על שפת הבור וסיכך על גבם וישב מעל הבור, האם זה נחשב כמחיצות הניכרות או לא. מחד אין כאן מחיצה בעלת ממשות כמו קיר כיוון שלא מעלים קו פיזי, אלא רואים את הקו של קצה הבור כאילו הוא עולה, ולכן אין זו מחיצה ניכרת. ומאידך, הקו של קצה האדמה מגביל אותו, ויש היכר במחיצות אלו יותר מעמוד באמצע סוכה שאז הקו של קצה העמוד הוא תיאורטי לגמרי.

אפשר לפשוט שאלה זו מהגמ' דף ד': "הייתה פחותה מ-י' טפחים וחקק בה כדי להשלימה ל-י' טפחים", שרואים שאין בעיה בשפת חקק שאין זו מחיצה ניכרת (כל הבעיה היא רק כאשר החקק רחוק ג' טפחים מהדופן). אם כי אפשר לדחות, שקטע הדופן הקיים גורם לשפת החקק להחשב ניכר (במיוחד לאור העובדה שאין ביניהם ג' טפחים).

הגדרת מחיצות שבת לעומת מחיצות הסוכה

עד עתה עסקנו בדיני מחיצות סוכה, כעת ננסה לבחון מקבילות בין מחיצות שבת למחיצות סוכה.

גם במחיצות שבת וגם במחיצות סוכה, צריך מחיצות י' טפחים, בשניהם יש דין גוד אסיק, בשניהם יש דין דיומדין. מאידך יש ביניהם הבדלים רבים: בשבת מועילה צורת הפתח בניגוד לסוכה, בשבת אין צורך במחיצות ניכרות, (ולכן עמוד גבוה י' טפחים ורחב ד' על ד' טפחים נחשב רשות בפני עצמו) בניגוד לסוכה שצריך מחיצות ניכרות.

הבדל נוסף בין מחיצות שבת למחיצות סוכה מופיע בתוס' (ד: ד"ה: "פחות") שמביא את הגמ' בשבת ז': "בית שאין תוכו י'... אם חקק בו ד' על ד' והשלימו ל-י' מותר לטלטל בכולו", ולא משנה כמה החקק מרוחק מהקיר, בניגוד לגמ' בסוכה שאומרת שהסוכה נכשרת רק אם אין ג' טפחים בין הדופן לשפת החקק. תוס' מסביר שיש הבדל בין המטרה של מחיצות שבת למטרה של מחיצות סוכה. המטרה של מחיצות שבת היא "למנוע רגל רבים", ולכן כל היכר לאנשים מבחוץ מועיל למחיצות שבת כגון בעמוד בגובה י' טפחים, וכן צורת הפתח. לעומת זאת בסוכה "בעינין מחיצות סמוכות לסכך", צריך מחיצות ממש, מחיצות בעלות היכר ולכן צורת הפתח לא מועילה בסוכה, וכן בחקק אי אפשר להרחיקו יותר מג' טפחים אם צריך "לשווי לדופן" או ד' אמות אם צריך להחיל דופן עקומה, לעומת הגמ' בשבת ז': שבה רואים שאע"פ שהקירות הם פחות ב-י' טפחים לא צריך "לשווי לדופן", ואפי' לא צריך שהדופן יהיה במרחק של פחות מד"א מהקיר, כיוון שמצד המחיצה היא מועילה "למנוע רגל רבים" ואין צורך "לשווי לדופן", אלא שאין בית בתוך הדופן כיוון שאין חלל בגובה י' טפחים, וברגע שיוצרים חלל י' טפחים הדופן כבר קיימת.

עפ"י ניתן להבין נקודה שתמוהה בתוס'. התוס' מגדיר את ההבדל בין מחיצות שבת לסוכה: "ויש לומר דלא דמי רשות שבת שהוא למנוע רגל רבים, לסוכה דבעינין מחיצות סמוכות לסכך". תוס' הגדיר מצוין את המהות של המחיצות בשבת, את המטרה שלהם "למנוע רגל רבים". אבל נראה לכאורה שהוא לא הגדיר את המכנה המשותף בין כל הקריטריונים של דפנות סוכה, אלא פשוט קבע, שבסוכה "בעינין מחיצות סמוכות לסכך". אבל ע"פ הסברנו, זו בדיוק ההגדרה של מחיצות סוכה, ההגדרה שלהם אינה ע"י איזו מטרה שרוצים להפיק מהדפנות (רק על הסכך נכתב "וסוכה תהא לצל יומם מחורב ומגשם"), ההגדרה שלהם פשוטה מאוד, "בעינין מחיצות סמוכות לסכך".

צריך שיהיו מחיצות, וממילא זה כולל בתוכו את כל ההגדרות של מחיצות הניכרות, וצריך שיהיו סמוכות לסכך, וזה כולל את הכללים של "גוד אסיק" ומחיצות שאינן מגיעות לסכך.

וכן כותב הרב יצחק אדלר (בספרו "עיון בלומדות" פי"א): "רה"י הוי מקום שאינו ראוי לתשמיש של בני רה"ר, המחיצות צריכות למנוע מאנשים בני רה"ר להיכנס למקום הזה... אבל בסוכה יש צורך רק במחיצה הנחשבת כמחיצה ע"פ דין והיא אינה משמשת כל תכלית אחרת". מקביל בדיוק למלותיו הסתומות לכאורה של תוס': "לסוכה דבעינין מחיצות סמוכות לסכך".

צורת הפתח בסוכה

אע"פ שראינו לעיל שצורת הפתח אינה מועילה בסוכה לקבוע דופן, יש מקרים בהם צורת הפתח מועילה.

השו"ע (או"ח תר"ל ב') מביא מקרה של סוכה שיש לה שתי דפנות סמוכות שלמות, וע"מ להשלימה לשלוש דפנות יכול לחבר קרש ברוחב טפח במרחק פחות מ-ג' טפחים מקצה הדופן, כך שע"י דין לבד זה יחשב כמחיצה ברוחב ד' טפחים (רוב הכשר סוכה) ומחיצה זו עד הקצה השני עושה צורת הפתח (שיעמיד קנה עליו ועל הטפח), וזה נחשב דופן כשר, והמ"ב (כ"ל ס"ק ו') כותב שזו הכוונה ב"שלישית אפי' טפח".

מקרה נוסף של צוה"פ מופיע בשו"ע (או"ח תרל"ב ג') כאשר יש שתי דפנות זה מול זה ורוצה להכשירם, ייקח קרש ברוחב ד' טפחים ועמיד בריחוק פחות ג' טפחים באחת הדפנות (מדין לבד). נראה א"כ שיש כאן מחיצה ז' טפחים (שיעור הכשר סוכה), וצריך לעשות צוה"פ למחיצה הרחוקה ע"מ להכשיר את הסוכה (ויש אומרים שזו מחיצה מעולה אפי' בלי צוה"פ לעומת סעיף ב', שמכשיר ע"י קרש ברוחב טפח בלבד ולכן לכו"ע אין זו מחיצה מועילה וצריך צוה"פ).

נראה א"כ, שיש תועלת בצוה"פ בסוכה אבל השימוש בו שונה בתכלית מהשימוש בצוה"פ בשבת. בשבת צוה"פ היא מחיצה טובה, לעומת זאת בסוכה אינו מועיל כלל בתורת דופן אלא כאשר יש דופן בעל שיעור חשוב (ד' טפחים או ז' טפחים, תלוי במקרה), והבעיה היא שהדופן לא מגיעה לדופן שלידה, כאן מועיל צוה"פ עמ' שיחשב כאילו הדופן מלאה, אבל הוא עצמו אינו נחשב מחיצה לענין סוכה, וכן מופיע ב"ביאור הלכה" (סעיף ב' ד"ה: "שיעמיד קנה"): "בפחות מן שתי דפנות שלימור ושלישית טפח וצוה"פ, לא מהני אם יעשה כל הדפנות ע"י צוה"פ, דאף על גב דצוה"פ היא מחיצה גמורה לענין שבת וכלאיים, מ"מ לענין סוכה לא מהני אפי' בדופן שלישית ומכל שכן בשארי דפנות.

סיכום

בניגוד למחיצות שבת שמטרתן "למנוע רגל רבים", ועפ"י נקבעים הכריתריונים של המחיצות. בסוכה, השיעורים לא נקבעים ע"פ מטרה מסוימת שברצוננו להשיג אלא ההגדרה היא "בעיני מחיצות סמוכות לסכך".

מכאן נובעים דינים וקריטריונים רבים, ראשית, אין צורך במחיצות בכל הצדדים כמו בשבת, כיוון שאין מטרתן כמו בשבת "למנוע רגל רבים", וכן לא מועיל צוה"פ בסוכה, אמנם צוה"פ מהווה סימן בשבת שזו רשות אחרת אבל בסוכה "בעיני מחיצות סמוכות לסכך". וכן הדין של מחיצות הניכרות שצריך בסוכה מפני שזה חלק מהקריטריונים

של "בעינין מחיצות סמוכות לסכך", בניגוד לשבת, שעמוד בגובה יי טפחים מונע רגל רבים ולכן נחשב רשות לעצמו.

וכן דין "לשווי לדופן" ע"י חקק שקיים רק בסוכה (בשבת אפי' הרחיק את החקק בקירות הבית אפי' יותר מדי' אמות, וכ"ש ג' טפחים, מצטרף החקק), לענין שבת הקירות הנמוכים של הבית מועילים "למנוע רגל רבים", ויש רק בעיה שהחלל אינו גדול מספיק, בניגוד לסוכה שדופן פחותה מ-י' טפחים אינה עומדת בקריטריונים של דופן כלל, ולכן החקק צריך להגיע למרחק של פחות מ-ג' טפחים מהדופן ע"מ "לשווי לדופן".

ובלשון דומה כותב הגר"ד סולוביצ'יק זצ"ל:

"במחיצות שבת אין צורך שתהיה חפצא של מחיצה אחת... דין העשרה במחיצות של שבת אינו דין בחפצא של המחיצות, אלא בחפצא של מקום המוקף מחיצות, לפיכך, כשהמקום מבפנים מוקף בגובה יי ע"י מחיצות רבות קטנות הרי הוא רשות היחיד אע"פ שכל המחיצות הקטנות המקיפות רחוקות הן זו מזו ואינן מהוות חפצא של מחיצה אחת בתוך שלושה טפחים".

(שיעורים על סוכה דף ב. תחילת פסקא "בביאור דבריהם")

ואילו בעינין סוכה כותב הגר"ד:

"בסוכה הוכשר הסכך רק ע"י מחיצה שיש בה שיעור עשרה בעצם החפצא של המחיצה. בסוכה לא נאמר שיעור העשרה בהיקף המקום, אלא בגופן של המחיצות, ולכן מחיצות קטנות רחוקות זו מזו אינן מצטרפות לשיעור עשרה".

עפ"י זה הוא מסביר מספר הלכות. ראשית מדוע הרמב"ם מכשיר לחי במבוי כאשר הלחי עשוי מאיסורי הנאה (הלכות שבת פי"ז הי"ב, יג), "שהשעור בשבת של גובה יי בלחי, איננו שיעור בגוף הלחי אלא בהיקף מקום רה"י.

לעומת זאת "במחיצות הסוכה שיעור יי בגוף המחיצות". וכן הגר"ד זצ"ל מסביר מדוע אין צורת הפתח מועיל לסוכה, כיוון "שצורת הפתח מועילה לדין הכשר המקום, אבל אינה חפצא של מחיצה ממש. לפיכך בשבת שחלות המחיצות היא בעיקר להקיף ולחלק המקום של רה"י מועילה גם צורת הפתח ברם בסוכה אין המחיצות חלות להקיף ולחלק מקום אלא להכשיר את הסכך, ולכן צריך חפצא של מחיצה ממש, ולכן צוה"פ פסולה שאינה חפצא של מחיצה ממש".

